

Одељење за историју
Филозофски факултет
Универзитета у Београду

Реферат о завршеној докторској дисертацији

Јелене Љ. Рафаиловић

ИНДУСТРИЈСКИ РАЗВОЈ НА БАЛКАНУ 1919-1929. ГОДИНЕ-КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА ТЕКСТИЛНЕ ИНДУСТРИЈЕ БУГАРСКЕ И КРАЉЕВИНЕ СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА

1. Основни подаци о кандидаткињи и дисертацији

1.a Јелена Рафаиловић (рођ. Петаковић) рођена је 10.1.1984 године у Ужицу. Дипломирала је на Одељењу за историју у октобру 2009 године на катедри за Општу савремену историју (просек 9.70/10) на теми *Компаративна анализа пољопривреде на Балкану у периоду од 1925. до 1939. године на основу статистичких извештаја Друштва народа* са оценом 10. Докторске студије уписала је 2009. године на катедри за Општу савремену историју под менторством др Мирослава Јовановића а наставила их под менторством професора др Милана Ристовића.

Била је стипендиста Министарства просвете и науке 2010-2011 године. Од 2012 је запослена у Институту за новију историју Србије. Секретар је Годишњака за друштвену историју (2010-), секретар Центра за савремену историју Балкана при Филозофском факултету у Београду и демонстратор је на предмету Европска историја у 20 веку од 2010. године.

Добитник је прве годишње „Награде за рад из економске историје Балкана“ 2014. године, Центра за либерално демократске студије и издавачке куће Архипелаг.

Била је полазник 2014. године семинара за докторанте на European Summer School in Economic History, Humboldt University, Berlin. Била је полазник, сарадник и руководилац програма *Историје* у Истраживачкој станици Петница (2003-2011). Говори енглески и бугарски језик.

Јелена Рафаиловић је објавила једну краћу монографију, два чланка у водећим националним часописима, две студије у зборницима радова, аутор је већег броја лексикографских и енциклопедијских јединица, учествовала је као коаутор у организовању једне изложбе и учествовала је на четири међународна научна скупа.

1б. Библиографија:

Монографија/сепарат:

1. *Poljoprivrede na Balkanu : 1925-1939. : na osnovu Statističkih godišnjaka Društva naroda*, 2014 Beograd, Arhipelag, ISBN - 978-86-523-0135-5
M42-5

Објављени радови у водећим националним часописима:

1. „Komparativna analiza poljoprivrede na Balkanu od 1925 do 1939 na osnovu statističkih izveštaja Društva naroda“, у: *Токови историје*, 2/2010, стр. 24–46.

УДК: 338.43:633.1(497)"1925/1939"

M51 - 3

2. „Prilog proučavanju industrijske konjunktуре u Kraljevini Jugoslaviji – proizvodnja uglja od 1920. do 1938. godine“, у: *Токови историје*, 2/2011, стр. 42–61. УДК: 338.45:622.33(497.1)"1920/1938"

M51 - 3

Објављени радови у зборницима радова

1. „Consequences of the First World War on the Import and Export of the Kingdom of SCS And Bulgaria 1919–1929 - the Case of Textile Industry“, у: Зборник радова - *Economic Causes and Consequences of the First World War*, 2015, Belgrade, - у штампи

M14-5

2. „Патентна статистика у Краљевини СХС – могућности за проучавање иновативне делатности“, у: *Истраживање младих сарадника, Историјска трибина 1*, Београд 2013, стр. 47–64.

УДК: 347.77/78(497.1)"1921/1929"

M45 – 1,5

Изложба:

3. Холокауст у Србији 1941–1944, Београд 2012, ИСБН: 978-86-7005-108-9 (коаутор са Момчило Митровић, Алекседј Тимофејевић), УДК: 341.485(=411.16)(497.11)"1941/1944"(083.824)

323.12(=411.16)(497.11)"1941/1944"(083.824)

341.322.5(497.11)"1941/1944"(083.824)

94(497.11)"1941/1944"(083.824)

M93 - 3

Лексикографске и енциклопедијске одреднице:

1. *Знаменити Јевреји Србије*, биографски лексикон, ур. Александар Гаон, Београд 2011. ISBN: 978-86-915145-0-1 (Албала Давид 6-8, Албала Лебл Паулина 8-9, Барух Бора 28-29, Барух Исидор 29-30, Барух Јосиф 30-31, Нандор Глид 63-64, Де Мајо Дида 80-81, Леон Коен 117-118, Краус Херберт 124-124, Рајко Леви 137-138, Маринковић Војислав 148-149, Моша Меворах 152-153, Петровић Вукашин 180-181, Пијаде Моша 182-185, Рајс Арчибалд Родолф 198-199, Сингер Аца 222-223, Челебоновић Марко)

M46 X 3 - 3

Прикази:

1. „Ivan T. Berend, Ekonomska istorija Evrope u XX veku. Ekonomski modeli od laissez-faire do globalizacije, Arhipelag, Beograd, 2009“, у: *Токови историје*, 2/2010, Београд 2011, стр. 270-273. (Јелена Петаковић)

2. Душан Р. Бајагић, „Управљање Министарством просвете Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, ИНИС, Београд, 2009“, у: *Токови историје*, 3/2010, Београд 2011, стр. 173-176. (Јелена Петаковић)

3. Слободан Вуковић, Српско друштво и економија (1918–1992), Издавачка књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 2012, *Токови историје*, 3/2013, Београд 2014, стр. 386-390.

Учешће на конференцијама:

1. WEast Workshop, Belgrade 2014: ‘Understanding the Economic Development of Eastern Europe’ 5-6 July, 2014, **Innovative Activity Through the Lens of Patent Statistics in the kingdom of Yugoslavia**. http://www.cgeh.nl/sites/default/files/Eastern%20European%20Hub/WEast_Belgrade%202014_final%20programme..pdf

M35

2. Faculty of Economics, University of Belgrade, Serbia International Conference, the Economic Causes and Consequences of the First World War, September 19-20, 2014 Belgrade, **Consequences of the First World War on the Import and Export of the Kingdom of SCS And Bulgaria 1919–1929 - the Case of Textile Industry**

<http://internationalconferencewwi.ekof.bg.ac.rs/files/Conference%20final%20agenda.pdf>

1. Interdisciplinary seminar „Politics of History in 21st Century“, One Hundred Years of Inheriting: the First World

2. War Phenomenon, **The Memory of a City – Monuments Dedicated to the Soldiers of the First World War (Based on Belgrade's Municipal Gazette)**, 30 october – 31 october 2014, Blagoevgrad, Bulgaria

1., „Параисторија и интернет“, Наука у транзицији: историја и параисторија, Центар за савремену историју Балкана, Филозофски факултет, Београд, 19-21. септембар 2011.,

1в. Кандидаткиња је предала рукопис докторске дисертације под насловом:

Индустријски развој на Балкану 1919-1929. године-Компаративна анализа текстилне индустрије Бугарске и Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, обима 340 +10 страна.

Дисертација има основног текста 340 страна и 10 страна прилога (списак архива у којима је истраживано, архивских фондова, библиографија, других прилога). Основни текст садржи и већи број табела и графикана.

Основни текст садржи: сажетке на српском и енглеском језику, *Предговор, Увод*, девет поглавља (*Текстилна индустрија-обим и структура, Текстилне фабрике-оснивање и развој, Текстилне сировине, Технолошки ниво текстилне индустрије у Краљевини СХС и Бугарској, Капитал у текстилној индустрији, Држава и текстилна индустрија, Текстилно тржиште, Привредна елита, Радна снага у текстилној индустрији*), *Закључак, Списак извора и литературе.*

2. Предмет и циљ дисертације

Одлучивши се за истраживање из области привредне историје Балкана у првој половини двадесетог столећа, кандидаткиња је ступила у област за коју се не може рећи да је –за разлику од политичке и дипломатске историје - дала довољан број научно релевантних историографских радова. То се у још већој мери односи на упоредна истраживања привредних прилика у суседним балканским државама, укључујући и поређење њиховог индустријског развоја, настанка и прилика у посебним индустријским гранама, као што је текстилна индустрија у Краљевини СХС и Бугарској у првих десетак година после Првог светског рата. Колегиница Рафаиловић је била свесна тежине свог истраживачког задатка, имајући наведено у виду, али је, такође показала спремност да рад на овој теми прихвати не само као „школски задатак“, већ и као захтеван научно-истраживачки изазов. Изабрани хронолошки јасно омеђен временски оквир, 1919-1929, уоквирује у обе државе сложене процесе преласка са ратне економије на прилагођавање привреде на услове мирнодопског деловања до избијања Велике економске кризе, која је имала великих негативних последица у обе земље и изнудила увођења нових метода и правила деловања.

Иако по свом међународном статусу различито рангиране, Краљевина СХС као нова држава, у коју је „утопљен победнички капитал“ Краљевине Србије уједињењем са другим јужнословенским покрајинама, и Бугарске, која се нашла на губитничкој страни, изложена условима испуњавања мировног уговора у Неију, обе су имале доста унутрашњих структурних сличности, које су утицале, поред онога што су биле унутрашње политичке прилике, на њихове привреде. Кандидаткиња је с правом уочила, да је, поред реконструкције разрушених привредних капацитета и политичке стабилизације, које трају до средине 1920тих, особеност значајна коју је уочила, да су обе земље

остале ускраћене значајних структурних промена (далеко највећи проценат сеоског аграрног становништва, изузетно низак број запослених у индустријским предузећима и њихова незадовољавајућа образовна и стручна структура, недостатак капитала, снажан уплив страног привредног утицаја, неконкурентност, недостатак и слабост у законодавном регулисању односа у привреди, и друго.)

3. Основне хипотезе од којих се полазило у истраживању

Истражујући текстилну индустрију у наведеном временском периоду, у две суседне балканске државе, кандидаткиња је на њеном случају, покушала, и у великој мери успела, да прати и анализира сложене друштвене и привредне процесе са којима су се оне сучељавале: мукама привредне заосталости, институционалним и нормативним хаосом, друштвеном неразвијености, ограниченим могућностима унутрашњег тржишта, привредним маргинализовањем у европским оквирима, али и оним позитивним иако скромним доприносима које је свом окружењу пружила ова нискоакумулативна индустријска грана, у искорак ка развијенијем и модернијем. Бавећи се текстилном индустријом, на први поглед „неатрактивним сегментом“ друштвене и привредне историје, она је њу преобратила у особену студију случаја, која јој је омогућила да дође до нових сазнања о процесима који су обликовали два друштва. Показала је и стручну и методолошку зрелост, уз исказан потребан хеуристички напор и резултат, да се с успехом избори са темом и да један значајан и вредан научни допринос који обогаћује наша сазнања. Њен рад је, без обзира, на , на први поглед ограничен проблемски оквир, по својој структури, ширини постављених питања и датих одговора, у многоме изашао изван тих граница, дајући у, зависности од онога што је било могуће добити од расположивих извора, једну сложену и аналитичку слику два друштва и две привреде. Отворила је и неке важне тематске сегменте, којима оскудевају и српска и бугарска историографија, да поменемо на овом месту само један, као што је, на пример привредна елита (овде само једне индустријске гране), иако на ограниченом простору, о којима готово да није било систематских истраживања. Методологија коју је користила, резултати, али и истраживачки проблеми, могу да послуже и другима који буду залазили у ове историографски готово неистражене или недовољно истражене области (као што је привредна историја Краљевине СХС у њеном сложеном политичко, друштвеноисторијском контексту) као драгоцен путоказ.

4. Кратак опис садржаја дисертације:

Резултате истраживање прилика у текстилној индустрији у две балканске државе кандидаткиња је груписала у тематске целине ослањајући се и на истраживања проблематике привредног развоја, на постулате низа теорија око теорије раста, које настају од 1950тих до данас и чије је познавање кандидатакиња веома добро и успешно показала. Она је, покушала, може се закључити, с успехом, да у анализи резултата употреби оне методолошке инструменте које није било могуће пронаћи као „готова теоријска решења“ , што је детаљно и убедљиво објаснила у уводу тезе и до којих је морала сама да дође.

Рукопис садржи : **Предговор**, **Увод** у којем је изнела свој поглед на истраженост теме, изворе, литературу, као и виђење проблеме истраживања теме из привредне историје Балкана у светлу главних методолошких постулата и схватања и њихове примењивости на изабрани проблем истраживања. Указала је на све хеуристичке проблеме с којима се сусретала, истовремено показујући веома добро познавање и теоријске литературе. У уводу је дала и потребну предисторију

о стању текстилне индустрије, привредним приликама и односима Кралјевине СХС и Бугарске 1919-1929.

Прво поглавље посвећено је разматрањима о текстилној индустрији у две суседне државе, њеном историјату, обиму, етапама развоја, организацији.

Друго поглавље бави се оснивањем и развојем текстилних фабрика у различитом сегментима ове индустријске гране (производња памучних, вунених тканина, прераде лана, конопље, свиларство, ћилимарство, индустрија трикотаже и конфекције, и др.).

У **трећем поглављу** кандидаткиња се бави производњом сировима за текстилну индустрију, увођењем нових култура за њене потребе.

Анализа технолошког нивоа текстилне индустрије, проблемима њене модернизације, увођењем нових технологија, зависност од увоза индустријске опреме уз проблеме њене набавке, посвећено **четврто поглавље**. Истражила је ову проблематику на примеру неколико текстилних фабрика у Краљевини СХС и Бугарској пратећи њихову трансформацију кроз дужи период, користећи их као неку врсту модела. Пружила је једну детаљну и темељну анализу овог комплексног истраживачког проблема.

Проблему капитала, кредитирања индустрије, учешћа страног капитала, монопола и картела на развој текстилне индустрије у две земље, посветила је **пето поглавље**. Уз упоредну анализу, истражила је низ одлучујућих питања која су била подстицајни али чешће ограничавајући чиниоци у развоју ове привредне гране. Показала је поред структурних сличности и разлике које су биле резултат и посебних историјских околности у којима су се две државе развијале (Краљевина СХС као нова, састављена од покрајина са различитим привредним нивоом, утицајима са стране, унутрашњим специфичностима, и Бугарска која је пролазила кроз процесе који су на другачији начин остављали свој печат на њену привредну структуру).

У поглављу **шестом** пажња је посвећена различитим искуствима текстилне индустрије са државом и њеним уплитањем у индустријску политику. Показала је, да је у Краљевини СХС није постојала јединствена и консеквентна државна стратегија развоја индустрије, на шта је утицала политичка нестабилност, са честим сменама влада, различита искуства пренесена из претходних државних система (српског, аустро-угарског), проблемима са царинским тарифама, протекционизмом. У Бугарској је државна интервенција била резултат претходних ратова, са увођењем контроле извоза, ограничања у слободној трговини, финансирању из државних извора уз високе камате, смањење директних инвестиција. Као кључна питања у средиште су стављени проблеми законодавства у области индустрије, посебно текстилне, и законодавне-царинске и пореске политике у две земље. Упоредњујући два система показала је у којој мери су они били различити и одређени новим политичким околностима и наслеђем (различита индустријска политика Краљевине Србије и Аустро-Угарске њено регулисање, различито законодавство, постојање паралелних система у овој области, недостатка јединствене индустријске политике државе у истраживаном периоду и друго-и посебности бугарског искуства са јаким утицајем пореског система из времена Отоманске управе, где је постојао низ законских аката који су били основа протекционистичке политике државе, њеног уплитања у финансирање, кредитну политику, политику надница, увоза машина, извоза, пореза).

У **седмом** поглављу разматрани су проблеми текстилног тржишта, оног унутрашњег, производње и потражње, политике цена, спољне трговине текстилом.

Последња два поглавља, **осмо** и **девето**, доносе нове резултате и иновативан приступ у упоредном истраживању настанка, посебности и сличности привредне елите делатне у текстилној индустрији Краљевине и Бугарске, при чему је пажња посвећена њеним најутицајнијим представницима, Ивану Берову у Бугарској и Кости Илићу и синовима у Краљевини СХС, и њиховом социјалном контрапункту, радништву. Колегиница Рафаиловић је и овде у први план поставили питања која су кључна за разумевање проблема: структуру и обим запослених, питање надница,

образовања радника, радничко законодавство и утицај радничког политичког организовања на социјалне прилике запослених у текстилној индустрију двеју земаља.

У **закључку** је ауторка указала на факторе и околности који су утицали на развој ове индустријске гране, суочене са политичком и друштвеном стварношћу, неостацима у систему, неуједначеним институционалним, законодавним и другим регулацијама. Указала је још једном на утицаје наслеђа, улогу макар и ограничену и скромну бројним препрекама, ове гране на индустријализацију и модернизацију двају друштава, континуитет и дисконтинуитет индустријских политика, сличности и разлике, утицај на друге сродне и за њу везене гране привреде (пољопривреде, трговине).

Рад има **списак секундарних и примарних извора, обимну библиографију и прилоге.**

5. Остварени резултати и научни допринос дисертације:

Искорачујући из области историографије, кандидаткиња је користила и резултате различитих друштвених наука. За коначни резултат, с добрим разлогом, може се рећи, да је настао применом доследног мутидисциплинарног приступа. Своје истраживање поставила је на основу добијену анализом изворне грађе из домаћих архива, доступних у оној мери у којој су за тему истраживања они сачувани (фондови Архива Југославије: Министарство трговине и индустрије и Централне индустријске корпорације, Централног прес бироа, Министарства индустрије ФНРЈ; затим архивске грађе Народне банке Србије, Архива Србије и Архива Војводине). Ограничавајући фактор била је чињеница да су фондови Индустријске коморе Београда и Мин истарства за социјалну политику нису сачувани. Делимично сачувана грађа у бугарским архивима, недоступност неких архивских фондова такође су били ограничавајући фактори. Део грађе кориштен је из фондова Бугарске народне банке, Народне скупштине, Архива града Софије и неких личних фондова. Ово премоштено коришћењем објављене грађе, често недовољно систематизованих статистичких података различитих привредних и државних институција Краљевине СХС, статистичких прегледа, првредних алманаха и другог слићног материјала. Много целовитији подаци о стању текстилне индустрије Бугарске добијени су из државних анкета и статистике. Литература о индустрији Краљевине СХС од оне настале у истраживаном периоду до новијих наслова, текстилан индустрија је, сем неколико изузетака (Ф. Кресал, 1976, З. Шимончић-Бобетко, 1979, као и оној насталој у Бугарској, средишњу тему истраживања стављају ретко у средиште анализе.

Стрпљиво скупљајући оно што је могло да послужи склапању слике и њеној анализи, архивској необјављеној и објављеној грађи, разноврсној литератури, одмањој и старој, стучним часописима, штампи, кандидаткиња је кроз логично структурисан текст, у девет поглавља која су рашчлањена на подпоглавља, у складу са структуром проблема којима су посвећена, пружила је једну сложену анализу не само процеса и проблема који су пратили ову индустријску грану већ је њеним бављењем обрађен и широки круг питања која су пратила индустријализацију две државе и њихових друштва. Дисертација, на тај начин, представља вредан и свеж допринос познавању сложених процеса индустријализације и модернизације две суседне балканске државе, праћен кроз њихову упоредну анализу, на темељу једној добро обављеног истраживања, познавања теоријске и стручне литературе, домаће и стране, уз одговарајућа методолошка решења.

6. Закључак

Пишући о једној грани индустрије, која је била и остала најслабија „вучна сила“ у две балканске земљама сличне друштвене и привредне структуре, ауторка је своју тему ставила у један

широк историјски, друштвени, политички и културни контекст. Бавила се предисторијом ове индустријске гране, сировинама, привредним приликама у којима се она јавила и развијала, њеним значајем за државе, сличностима и разликама југословенског и бугарског случаја, унутрашњим разликама (посебно у југословенском контексту), њеном неконкурентношћу на међународном тржишту, слабостима унутрашњег тржишта. Дала је и потребну и добро постављену анализу утицаја промена државне привредне политике, државне интервенције, законодавства, али и утицаја ове индустријске гране на друштвене промене (запошљавање женске радне снаге, промене привредног окружења у слабо развијеним деловима државе, урбанизацију). Треба поменути и део који се бави настанком привредне елите у овој грани привреде у две државе и њеним местом привредним и друштвеним утицајем.

Дисертација је урађена по свим потребним прописаним стандардима, истражена је и темељито обрађена једна до сада необрађивана тема, и доноси нове и релевантне резултате. Због свега изложеног, Комисија сматра да кандидаткиња, пошто је испунила све потребне услове, и предаје на увид рукописа дисертације и подношења овог мишљења, може да приступи усменој одбрани.

У Београду, 5. априла 2015. године

Комисија за оцену докторске дисертације:

др Милан Ристовић, редовни професор,
ментор и писац реферата,
Филозофски факултет Универзитета у Београду

др Дубравка Стојановић, ванредни професор
Филозофски факултет Универзитета у Београду

др Весна Алексић, ванредни професор,
Институт економских наука, Београд

др Миле Бјелајац, научни саветник
Институт за новију историју Србије, Београд